

СИСТЕМА ТА МЕХАНІЗМ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ: ЗВ'ЯЗОК І ПРОТИСТАВЛЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТЬ

Розкрито сутність та складові механізму банківського кредитування підприємств, встановлено його взаємозв'язок і протиставлення з поняттями кредитної системи, кредитного механізму, механізму кредитного забезпечення та кредитного регулювання. Серед складових механізму банківського кредитування підприємств виокремлено принципи, передумови, методи, інструменти, важелі та процес кредитування, інформаційне, нормативно-правове і методичне забезпечення процесу кредитування, кредитну інфраструктуру. Останню доповнено спеціалізованими (галузевими чи регіональними) інформаційно-кредитними агентствами та фондом кредитної гарантії та фінансової підтримки. Результати дослідження доповнюють наявний понятійно-категоріальний апарат і методологічні основи банківського кредитування підприємств, що може слугувати підґрунтям для розробки його методичного забезпечення та процедур практичної реалізації.

Ключові слова: кредит; кредитна система; кредитний механізм; механізм банківського кредитування підприємств; методи, інструменти і важелі кредитування.

Постановка проблеми. Умови практичної реалізації та розвиток банківського кредитування підприємств значною мірою визначаються його теоретичними та методологічними аспектами. Останні, в свою чергу, розкриваються через понятійно-категоріальний апарат, певні прийоми і способи, тобто методами, що використовуються у кредитній діяльності банків стосовно підприємств, та характер яких залежить від умов діяльності кредитора і фінансово-господарських особливостей позичальника. Серед методологічних аспектів значну роль відіграють способи надання кредиту, тобто методи та умови кредитування, а також форми і види кредиту. Значимими є прийоми щодо управління кредитним ризиком як безпосередньо його мінімізація, так і оцінка, в тому числі й кредитний аналіз, методи контролю та регулювання кредитної діяльності, її суб'єктно-об'єктний склад.

Усі ці теоретичні та методологічні аспекти банківського кредитування підприємств набувають безпосереднього відображення та практичної реалізації у відповідних механізмах і взаємозв'язку з усією кредитною системою. Їх подальше дослідження та удосконалення має позитивний вплив на забезпеченість підприємств необхідними для діяльності фінансовими ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і методичним аспектам банківського кредитування підприємств, в тому числі й елементам понятійно-категоріального апарату було присвячено широке коло вітчизняних і зарубіжних досліджень. При

цьому варто відзначити доробок таких науковців, як: Березовський В. В., Реверчук С. К., Говорушко Т. А., Гудзь О. Є., Мочерний С. В., Єрохін С. А., Заюкова М. С., Крупка М. І., Непочатенко О. О., Олійник О. В., а також Поуз П. С., Chester A. Ph., Hofmann B., Horton D. C., Sacerdoti E., Sharma M., Swinnen J. F. M., Gow H. R.

У той же час, економічній літературі наразі відсутня єдність думок щодо сутності та взаємоузгодженості понять кредитна система, кредитний механізм, механізм кредитного забезпечення та кредитного регулювання, механізм банківського кредитування. Західні науковці зазвичай розглядають лише кредитну систему, кредитний ринок і фінансове посередництво [17, с. 25–31]. Натомість сучасні вчені пострадянського простору, як і у радянський період, більшою мірою досліджують механізми: господарський, економічний, фінансовий, кредитний, кредитного забезпечення, кредитного регулювання, банківського кредитування, кредитної підтримки та ін. [1, 2, 5–18, 21, 22].

Аналіз зазначених джерел дозволяє відмітити, що однією зі складових господарського механізму є економічний, який включає фінансовий, що в свою чергу охоплює й кредитний. У той же час, механізм банківського кредитування має безпосередню приналежність до кредитного механізму та тісно взаємопов'язаний з поняттями кредитної системи та кредитних відносин. Єдність і протиставлення таких понять визначає рамки цього дослідження, формує його мету і завдання.

Постановка завдання. Метою дослідження є конкретизація сутності понять система і механізм банків-

ського кредитування підприємств, встановлення їх зв'язку та протиставлення.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- уточнити сутність та зв'язок понять «кредитна система», «кредитний механізм»;
- розкрити та поглибити зміст поняття «механізм банківського кредитування підприємств»;
- висвітлити складові механізму банківського кредитування підприємств.

Виклад основного матеріалу. Сучасна наукова література залишає дискусійним питання, чи є доцільним на сьогоднішній день вживати обидва поняття, і кредитна система, і кредитний механізм. Так, А. М. Мороз у Банківській енциклопедії визначає кредитний механізм як «сукупність принципів, організаційних форм, методів і правил, встановлених законодавством і спрямованих на забезпечення управління кредитом» [1, с. 152]. Там же зазначено, що поняття кредитного механізму було поширеним за часів командно-адміністративної економіки через надлишкову заорганізованість кредитних відносин, воно дублює поняття кредитної системи, яке нині має бути більш прийнятним і цілком достатнім. Однак вже у визначенні кредитної системи автор ототожнює її з сукупністю банків і небанківських фінансово-кредитних інститутів, що фактично відображають лише інфраструктуру кредитування. Тоді постає питання, чи достатньо розкрити лише інфраструктуру, аби передати усе розмаїття кредитних відносин, організація яких потребує певних принципів, методів і правил. То ж навряд чи таке трактування можна вважати вичерпним, а наведену підміну понять – цілком доцільною.

У той же час, в Економічній енциклопедії С. В. Мочерного також знаходимо пропозицію обмежитися лише поняттям кредитна система, що більшою мірою відповідає умовам «соціальної ринкової економіки, в якій немає жорсткого адміністративного тиску на кредитні відносини й застосовуються лише деякі методи державного регулювання», тоді як термін кредитний механізм за часів командно-адміністративної економіки «відображав реально існуючі механізми з організації та управління кредитними відносинами» [10, с. 106]. Складається враження, що автор ототожнює методи державного регулювання кредитних відносин. Тоді як і за ринкових умов, управління кредитними відносинами базується на певних принципах, потребує специфічних методів, інструментів і важелів, сукупність яких теж можна вважати механізмом. У той же час, у фінансовій літературі радянського періоду значного «командно-адміністративного забарвлення» набував народногосподарський механізм, що визначався «соціалістичною власністю на засоби виробництва, економічною діяльністю держави та економічними законами, що функціонують при соціалізмі», тоді як фінансово-кредитний механізм визначався сукупністю принципів, умов, форм і методів планування та управління фінансами і кредитом, а також охоплював фінансово-кредитні важелі та стимули, показники, нормативи та ліміти [21, с. 43]. Сукупність таких складових є цілком прийнятною за будь-якого ладу, різнитися можуть лише їх характеристики.

Спробуємо проаналізувати доцільність такої заміни дефініцій «кредитний механізм» і «кредитна система» на основі визначень того ж таки С. В. Мочерного. У першу чергу, зазначимо, що самий кредитний механізм визначено ним як «сукупність принципів, організаційних форм, законодавчих норм, методів і правил, спрямованих на управління кредитом» [10, с. 106], кредитну систему – «сукупність кредитних відносин і кредитних інститутів, які впроваджують різноманітні форми кредиту й методи кредитування» [10, с. 105]. Вже з цих двох визначень можна казати про недоцільність підміни, адже для організації кредитних відносин, одним з суб'єктів яких і є кредитні інститути, повинні існувати усі ті методи, правила, форми і принципи, що належать до кредитного механізму. Отже, ці поняття швидше можуть доповнювати один одне. За своїм змістом кредитна система є поняттям більш широким, ніж кредитний механізм, адже охоплює кредитні інститути, тобто банківську та позабанківську інфраструктуру кредитування підприємств, а також кредитні відносини.

У свою чергу, кредитні відносини, що охоплюють кредитно-грошові, кредитно-товарні, організаційно-економічні та відносини власності, С. В. Мочерний визначає, як «систему економічних відносин між різними економічними суб'єктами щодо організації механізму кредитування...» [10, с. 111]. При цьому, механізм кредитування він взагалі ототожнює з етапами надання кредиту та умовами, що його супроводжують [10, с. 355]. Таким чином, згідно з С. В. Мочерним та його однодумцями, вживання дефініції «кредитний механізм», як сукупності форм, методів, правил і принципів, слід замінити кредитною системою, що включає кредитні відносини, тобто відносини з приводу організації механізму кредитування, який відображає етапи надання кредиту. Очевидно, що таке твердження є надто суперечливим, та видається схожим на замкнуте коло, де автор заміняючи одну з дефініцій іншою, частково визначає її через елементи першої, однак вже в іншому ключі. Тим більше постає питання, чи відповідають такі дефініції загальноприйнятному значенню самих слів, які позначають відповідні економічні явища та процеси.

Варто відзначити, що самий по собі механізм як у Великому тлумачному словнику української мови, так і в Словнику російської мови, визначається як сукупність з'єднаних частин, що під дією сили здійснюють певний рух; внутрішня будова чи устрій чого-небудь; сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище [4, с. 340; 19, с. 262]. Тоді як систему ті ж самі словники визначають як будову, структуру, порядок, форму організації чого-небудь; сукупність певних елементів, що об'єднані за спільною ознакою; множина елементів, що взаємопов'язані один з одним і створюють певну цілісність; порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємозв'язком частин чого-небудь [4, с. 592; 20, с. 99]. Можна підсумувати, що система є сукупністю певних взаємопов'язаних і впорядкованих елементів, тоді як механізм відображає внутрішню будову чи устрій того, що може бути приведене у дію. Порівнюючи ці визначення з досліджуваними економічними дефіні-

ціями, можна казати, що вони не є взаємозамінюваними та взаємовиключним, швидше мають доповнювати одна одну. Так, кредитна система постає як сукупність кредитних відносин, основними суб'єктами яких є кредитні установи чи інституту, а кредитний механізм відображає її устрій, принципи, методи та форми, ключові засади таких відносин.

З цього приводу у монографії С. К. Реверчука знаходимо, що через кредитний механізм функціонує кредитна система та відбувається реалізація кредитних відносин [5, с. 46]. М. І. Крупка у своєму дослідженні фінансово-кредитного механізму інноваційного розвитку економіки зазначає, що «фінансово-кредитна система реалізована у практичній діяльності через фінансово-кредитний механізм» і через нього ж виражається взаємозв'язок між суб'єктами та об'єктами системи [13, с. 56]. На думку автора, структура механізму безпосередньо залежить від кількості сфер і ланок фінансово-кредитної системи.

Аналогічної точки зору дотримується й О. П. Орлюк, у чій роботі зазначено, що функціонування кредитної системи здійснюється через кредитний механізм [22]. При цьому, автор розглядає кредитну систему у двох аспектах: як сукупність кредитно-розрахункових і платіжних відносин, а також як сукупність фінансово-кредитних інститутів, що є аналогічним до вище наведених визначень. Однак кредитний механізм, на його думку «об'єднує систему зв'язків, що стосуються акумуляції та мобілізації грошового капіталу між кредитними інститутами і різними секторами економіки; відносини, пов'язані з перерозподілом грошового капіталу між самими кредитними інститутами в межах діючого ринку капіталу; відносини між кредитними інститутами та клієнтами» [196, с. 214]. У такому визначенні охоплено принаймні три рівні прояву та функціонування кредитної системи, і відповідно, рівні дії кредитного механізму. Однак за такого підходу не досить чітко помітно різницю між сутністю двох досліджуваних категорій. Адже усі ті зв'язки і відносини, що наведені автором у складі кредитного механізму цілком підпадають під кредитно-розрахункові і платіжні відносини, через які визначено саму систему.

Як бачимо, з приводу сутності кредитної системи сучасним науковим поглядам притаманна певна однастайність: сукупність кредитних, або ж кредитно-платіжних і розрахункових відносин, тобто тих, які виникають між економічними суб'єктами в процесі кредитування; а також сукупність кредитних інститутів чи фінансово-кредитних посередників – основних і безпосередніх суб'єктів. Щоправда, більшість дослідників на перше місце ставить відносини, а вже потім посередників. Однак, враховуючи результати проведеного аналізу економічних дефініцій, вважаємо більш коректним змішувати акцент на такі ключові елементи системи, як її суб'єкти та, безпосередньо, інфраструктура. І, таким чином, розглядати кредитну систему як сукупність фінансово-кредитних інститутів і кредитних відносин, що виникають між ними та їх контрагентами у процесі формування, розподілу та використання позикового капіталу.

Однак щодо кредитного механізму, його складових та підпорядкованих йому інших механізмів є до-

сильно помітна дискусійність та різноплановість. Певно, що про кредитний механізм можна казати так же, як Т. А. Говорушко стверджує про фінансовий механізм: «це складне фінансове явище, що формується на різних рівнях соціально-економічної організації суспільства» [6, с. 85]. Та застосувати у визначенні кредитного механізму й основні підходи, що автор наводить стосовно фінансового механізму: система відносин і управління ними; система важелів та їхньої дії; сукупність форм, методів інструментів і важелів; складова іншого більш широкого механізму. Аналогічну точку зору можна простежити і в роботах В. В. Березовського і М. С. Заюкової [2, 69]. Усі вони виділяють певну ієрархічну структуру, де досліджуваний механізм є підпорядкований більш загальному та містить у собі більш деталізовані механізми вузько спрямованої дії. Однак у цьому сенсі більш доцільно звернутися до наукових поглядів П. Т. Саблука [18]. Адже, розкриваючи сутність та особливості функціонування економічного механізму АПК у ринкових умовах господарювання, академік наводить досить чітку його структуру, що охоплює державний та ринкові механізми. Останні, в свою чергу, включають ціновий та фінансовий механізми. У складі останнього чільне місце посідає й кредитний механізм.

Кредитний механізм, на думку П. Т. Саблука, «є сукупністю процедур і правил взаємовідносин кредитора й позичальника з приводу одержання цінової вартості та тимчасового платного користування із системою гарантій вчасного повернення цієї вартості» [18, с. 7]. Як бачимо, дія кредитного механізму вибудовується на основних принципах кредиту, охоплює його суб'єктів і відображає кредитні відносини між ними, тобто є практичною реалізацією кредитної системи, забезпечує «процедурні», або ж організаційні аспекти. У той же час, академік наводить структуру кредитного механізму, де поруч із кредитними інструментами і особливостями позичальника, містить ще ряд більш вузько направлених механізмів: взаємовідносин із фінансовим ринком, із системою управління, зниження вартості кредитів для підприємств аграрного сектору, а також банківські та позабанківські механізми кредитування (які вже й будуть охоплювати конкретні правила, прийоми та умови надання кредитів підприємствам).

З цього ж приводу привертає увагу точка зору О. Є. Гудзь, науковий доробок якої значною мірою пов'язаний з різноманітними аспектами фінансово-кредитного механізму у діяльності підприємств АПК. Так у своїй монографії «Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств», вчена обґрунтовує реалізацію кредитного забезпечення через кредитний механізм, який в свою чергу, може бути конкретизований у механізмі кредитного забезпечення підприємств, що охоплює такі складові: економічні методи, економічні важелі, нормативно-правове забезпечення, організаційно-інституційне та інформаційне забезпечення [8, с. 335–336].

Підкреслюючи високу наукову цінність та практичну значимість наведених вище підходів та не претендуючи на вичерпність, вважаємо доцільним конкретизувати та поглибити окремі аспекти сутності та

складових механізму банківського кредитування підприємств.

Вважаємо доцільним розглядати механізм банківського кредитування підприємств як комплекс взаємопов'язаних методів, інструментів, важелів, елементів інформаційного, нормативно-правового та методичного забезпечення, передумов та процесу їх реалізації, а також інфраструктурних складових, що має цілеспрямований вплив на забезпечення підприємств кредитними ресурсами у достатній кількості та прийнятній вартості з метою отримання прибутку чи іншого економічного ефекту. Складові зазначеного механізму забезпечують практичну реалізацію кредитних відносин підприємств з банками, як їх кредиторами, на основі принципів кредиту. Врешті-решт, дія механізму має сприяти розвитку кредитних відносин, активізації процесу кредитування, підвищенню його ефективності, зменшенню рівня невизначеності та ризику, зростанню ефективності використання кредитних ресурсів та рентабельності діяльності, як підприємств, так і банків, – у чому і полягає його мета.

Варто мати на увазі, що окреслений механізм має певні відмінності порівняно з кредитним механізмом. Через кредитний механізм відбувається перерозподіл позикового капіталу, його накопичення та використання, що має на меті нарощування позикової вартості, збільшення капіталу, а фактично, збагачення, де ключовими суб'єктами виступають кредитні інститути. Натомість через механізм банківського кредитування підприємств відбувається наповнення фінансовими ресурсами їх виробничо-господарської діяльності та підвищення її ефективності. Тобто такий механізм відображає лише ті кредитні відносини, що виникають між банками та підприємствами – відносини кредитор-позичальник на етапі використання позикового капіталу та його нарощування. Тоді як кредитний механізм стосується і відносин щодо накопичення, формування та резервування капіталу, що виникають між різноманітними кредитними інститутами на ринку капіталу, іншими учасниками фінансового ринку, регуляторними органами, державою та міжнародними організаціями.

Безумовно, кредитний механізм є значно ширшим і за спектром охоплених кредитних відносин, і за суб'єктним складом. Він також обов'язково включає кредитне регулювання та проявляє свою дію на мікро- та макрорівні одночасно. Натомість дія механізму банківського кредитування підприємств більшою мірою проявляється на мікрорівні (хоча й під впливом макроекономічних умов та з урахуванням вимог макрофінансового регулятора) і спрямована на створення сприятливих умов функціонування та подальшого розвитку як підприємств, так і банків. Дія держави та регуляторних органів, в цьому разі, є опосередкованою, вираженою у створенні правового поля та розробці загальних стандартів нормативного та інформаційного забезпечення. Механізм банківського кредитування підприємств та його складові представлено на рисунку 1.

Методи банківського кредитування підприємств спрямовані на формування таких умов їх співпраці з

банками, що сприяють отриманню кредитних ресурсів для належного фінансування їх господарської діяльності, підвищення її ефективності, а також подальшого розвитку. Як зазначає Крупка М. І., «фінансово-кредитні методи – це конкретні способи дії, спрямовані на практичне досягнення поставлених завдань економічної політики» [13, с. 59]. У даному разі, мова має йти про завдання, що визначаються на мікрорівні, у взаємовідносинах підприємств і їх кредиторів. Це ті способи дії, які стосуються використання сформованого у банках позикового капіталу шляхом його передавання підприємствам у тимчасове та ефективне використання. Основним завданням, що слід досягти в результаті дії таких методів, повинно бути формування достатності кредитних ресурсів для належного функціонування підприємств, їх подальшого розвитку, збільшення обсягів виробництва продукції, удосконалення технологічних процесів, впровадження інновацій у виробництво, управління та фінанси, підвищення ефективності діяльності та зростання остаточних фінансових результатів, за умови формування оптимального за співвідношенням ризику та прибутку кредитного портфеля банків, підвищення ефективності їх кредитних операцій. Усе зазначене матиме своїм наслідком збільшення обсягів виробництва та реалізації продукції, водночас із розвитком банківської системи та удосконаленням кредитної діяльності банків.

Сукупність методів банківського кредитування визначається формами та видами кредиту, методами та умовами кредитування, а також суб'єктним складом кредитних відносин. Тобто спосіб дії щодо досягнення достатнього рівня забезпеченості підприємства кредитними ресурсами залежить від того, хто, як, на яких умовах та яким чином може надавати йому кредит. Залежно від цього можна виділити ряд методів кредитування.

Банківське та кооперативне кредитування здійснюється переважно у грошовій формі, це суто фінансовий кредит, що різниться лише тим, на приватних чи кооперативних засадах він надається. Кооперативне кредитування передбачає безпосередню участь позичальника у формуванні та акумуляції позикового капіталу – на таких засадах функціонують кредитні спілки, ощадні каси та каси взаємодопомоги, а також кооперативні банки. Варто зазначити, що для вітчизняних підприємств кооперативне кредитування нині не відіграє суттєвої ролі. Адже кредитні спілки не можуть надавати позики юридичним особам як через законодавчі обмеження щодо співпраці з такими, так і через недостатність акумульованого позикового капіталу. Послуги кредитних спілок є більш доцільні для дрібних виробників чи фізичних осіб-підприємців. Тоді як для підприємств була би більш доцільна співпраця з кооперативними банками, однак вони не набули в Україні такого поширення, як у багатьох зарубіжних країнах [24–30], як і не пройшли того етапу розвитку фінансової системи, на якому відбувається їх започаткування та стрімкий розвиток. За сучасних вітчизняних умов більш доцільним видається кредитування банків, де функціонує приватний, або ж в окремих випадках і державний, капітал.

Рис. 1. Механізм банківського кредитування підприємств*

*Складено автором

Досить близькими за формою та суб'єктним складом можуть бути такі методи як інвестиційне та іпотечне кредитування. Однак їх суттєва відмінність полягає в умовах кредитування: їх цілі та строки, як і рівень ризику та невизначеності, формують специфічні вимоги щодо забезпеченості та платності кредиту. Обидва ці методи передбачають довготривалий строк дії кредитної угоди, матеріальне забезпечення досить високої вартості, а також перспективну спрямованість на розвиток підприємства. Інвестиційне кредитування передбачає, що його об'єктом буде інвестиційна діяльність підприємства, безпосередньо впроваджуваній проект, що вимагає належним чином розробленої проектної документації.

Суто фінансову форму кредиту передбачає кредитування під цінні папери, активними учасниками якого можуть бути і банки. Основним інструментом залучення коштів, у такому разі, є цінні папери, на відміну від кредитних угод в інших випадках. В першу чергу, цей метод асоціюється з емісією та розміщенням облігацій. Коло суб'єктів суттєво розширюється і, фактично, кредиторами є значна кількість осіб, які придбали облігації. Хоча можливе і кредитування на умовах андеррайтингу, що передбачає повний викуп випуску довгострокових облігацій банком. Щоправда, в Україні такий підхід є маловживаним, тоді як чимало зарубіжних інвестиційних банків спеціалізуються на таких операціях. Враховуючи потребу надійного майнового забезпечення та можливість конвертації таких облігацій у прості акції позичальника, вважаємо подібні методи більш прийнятними для потужних підприємств, холдингів, фінансово-промислових груп, тоді як малі та середні підприємства не завжди зацікавлені навіть в емісії звичайних

облігацій. У такому разі більш доцільним було би використання таких боргових цінних паперів як векселі.

З вексельним обігом пов'язаний обліковий кредит, що надається банками для обслуговування платіжного обороту клієнтів [23, с. 459]. У такому разі першочерговими суб'єктами кредитування є два підприємства, однак до них долучається третя особа – банк кредитора, який здійснює, свого роду, рефінансування. Адже облік векселів здійснюється таким чином, що банк купує у свого клієнта вексель, який гарантував отримання коштів від клієнтом від третьої особи. Тобто постачальник перетворюється на кредитора для свого покупця, і в той же час, достроково повертає надані йому в кредит кошти, шляхом рефінансування у банку, якому й буде погашати позику покупець. Таким чином банк опосередковано кредитує підприємство-покупця.

Іншим різновидом вексельного кредитування є позики, що надаються під забезпечення векселів. У такому разі позичальник передає банку раніше отримані векселі, що підтверджують його платоспроможність та відіграватимуть роль додаткового забезпечення своєчасного погашення позики. Можливий також варіант, коли банк без завчасного депонування належної суми випує вексель на користь свого клієнта, який надалі розраховується ним зі своїми постачальниками, кому вже й буде сплачувати банк [3, с. 68–74; 9, с. 24–29; 14, с. 120–133]. Кредитний характер також притаманний гарантійним операціям з векселями, коли банк погоджується погасити зобов'язання клієнта перед його контрагентами і, таким чином, надає йому авальний кредит.

Таким чином, вексель є тим видом цінних паперів, що відіграє значну роль у кредитуванні різних

суб'єктів господарювання. Подальше використання векселів у рамках кредитування під цінні папери та впровадження їх у діяльність середніх і дрібних підприємств може відіграти суттєву роль у підвищенні їх кредитного забезпечення. Адже у такому разі відбувається інтеграція банківського кредитування з комерційним, трансформація позикової вартості із товарної в грошову, що супроводжується борговими зобов'язаннями та вимогами, а також розширенням суб'єктного складу. Подібні прояви мають факторингові та форфейтингові операції.

Досить актуальним, зокрема, для сільськогосподарських, промислових і транспортних підприємств методом кредитування, що може бути як банківським, так і небанківським, є фінансовий лізинг. Щоправда, тут відбувається поєднання товарної форми з фінансовою. Адже за такого методу надається у позику певне устаткування, обладнання, сільськогосподарська та інша техніка, транспортні засоби. Тоді як платежі щодо погашення здійснюються у грошовій формі. Основною сферою впливу лізингу є технічне та технологічне оновлення, що суттєво сприяє розвитку реального сектору економіки. При цьому, у реалізації фінансового лізингу на етапах становлення вітчизняної кредитної системи банки можуть бути більш ефективними кредиторами, ніж спеціалізовані лізингові компанії, зокрема через ширші можливості залучення фінансових ресурсів і диверсифікації кредитних ризиків.

Однак в окремих випадках остаточною вартість лізингу може перевищувати вартість строкового банківського кредиту на придбання обладнання чи техніки. Саме тому використання будь-якого методу кредитування підприємств потребує попереднього виваженого аналізу та ретельних розрахунків, аби з'ясувати який з методів є більш доцільним з урахуванням конкретних умов, інструментів і важелів.

Інструменти механізму банківського кредитування підприємств є саме тими засобами, які відображають дію методів, сприяють їх практичній реалізації. При цьому різними методами можуть бути притаманні свої відмінні інструменти. Так, облігації, векселі та сертифікати є інструментами реалізації такого методу як кредитування під цінні папери. Кредитні картки та кредитні угоди притаманні суто банківському кредитуванню. При цьому, угоди можуть різнитися залежно від виду кредиту, що надається. Угоди з приводу надання строкового кредиту, мікрокредиту, овердрафту, відкриття кредитної лінії, чи будь-якого іншого способу надання кредиту містять суттєві відмінності щодо умов кредитування (строків, відсотків, комісії та винагороди, порядку надання та погашення кредиту, застави чи гарантії, страхування, міри відповідальності у разі порушення платіжної дисципліни), однак мають цілком подібну структуру. При цьому, конкретні умови кредитування, що відображені у кредитній угоді або зазначені на певному борговому цінному папері відображають не що інше, як важелі механізму банківського кредитування.

Призначення кредитних важелів полягає у тому що б посилити чи активізувати дію кредитних інструментів. До них зазвичай відносять певні умови, стимули чи санкції, що можуть вплинути на застосування

інструментів і реалізацію методів, а також визначеним чином посприяти досягненню поставлених фінансових завдань, зокрема щодо кредитування підприємств.

Найбільш дієвими важелями є ті, що визначають вартість кредиту для позичальника (чим вона прийнятніше, тим більш доступним є ресурс), а також розмір і строк користування. Тож розмір позичкового відсотку чи не найбільш суттєво впливає на дієвість будь-якого методу кредитування та почасти визначає вибір окремого кредитного інструменту. Аналогічну дію спричиняє і наявність та розмір банківської комісії та винагороди – чим більшим є їх розмір, тим дорожчим і менш доступним буде кредитний ресурс, а обсяг отриманих підприємством кредитів – нижчим. Близьким за силою, але протилежним за напрямом дії, є такий важіль як компенсація відсоткової ставки, що навпаки, зменшує вартість кредиту та робить його більш доступним.

Фактично, поєднання методу кредитування із відповідним йому інструментом та відображенням певних важелів породжують кредитний продукт. Такий термін частіше вживається у практичній банківській діяльності, однак цілком доцільним може бути і його застосування при висвітленні теоретико-методологічних аспектів. Адже кредитний продукт є своєрідним уречевленням кредитних відносин між позичальником і кредитором, їх конкретизацією з чітким відображенням усіх умов реалізації та детальним прописом у відповідному документі, що має юридичну силу та фіксує права, обов'язки та відповідальність у разі порушення.

Варто також зазначити, що практична реалізація будь-яких фінансових відносин, в тому числі і кредитних, потребує врахування специфічних особливостей діяльності їх учасників. З одного боку, діяльність вітчизняних банків має певну специфіку, відмінну від інших кредиторів і зарубіжних аналогів. З іншого, організація господарської діяльності підприємств суттєво відрізняється, залежно від галузі та виду діяльності і, відповідно, впливає на організацію фінансів. Умови, на яких розбудовуються кредитні відносини банків і підприємств залежать від особливостей діяльності, які фактично, є передумовами кредитування. Отже, банківське кредитування підприємств має враховувати два основні блоки передумов: ті, що формуються банками, як кредиторами, і ті, що формуються підприємствами, як позичальниками.

Передумови банківського кредитування функціонування сільськогосподарських підприємств, що формуються банками визначаються сучасним станом кредитної системи, основним засадами та інструментами грошово-кредитної політики, розвитком кредитної інфраструктури, діяльністю окремих кредиторів (як банків, так і небанківських фінансових установ), можливостями страхування та гарантування кредитних операцій.

У той же час, особливості функціонування підприємств як позичальників формують окрему групу передумов їх кредитування та визначають попит на кредити та індивідуальний кредитний ризик. При цьому, варто враховувати як ті передумови, що мають фінан-

сово-економічний прояв, так і сформовані технологічними аспектами. Первинними є саме технологічні параметри, що залежать від природних.

Чільне місце має бути відведене також кредитній інфраструктурі. Адже такі її елементи як гарантійні фонди, установи взаємної гарантії чи поруки, спеціалізовані страхові компанії, кредитні бюро, рейтингові агентства та інші позитивно впливають на формування банківського кредитування підприємств. Їх основна роль полягає у розподілі та зменшенні кредитного ризику.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В рамках проведеного дослідження висвітлено

методологічні засади банківського кредитування підприємств, як сукупність елементів понятійно-категоріального апарату, а також способів, методів і принципів, інструментів, важелів і передумов кредитування, що реалізуються через відповідний механізм.

При цьому, обґрунтовано доцільність розмежування понять «система банківського кредитування підприємств» і «механізм банківського кредитування підприємств», визначено взаємозв'язок і відмінність між ними, а також спорідненими поняттями кредитна система, кредитний механізм, механізм кредитного забезпечення та кредитного регулювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банківська енциклопедія / [ред. А. М. Мороз]. – К. : Слід, 1993. – 380 с.
2. Березовський В. В. Фінансовий механізм регулювання експортно-імпорتنих операцій із сільськогосподарською продукцією / В. В. Березовський // Економіка АПК. – 2008. – № 1 – С. 94–100.
3. Вексельное обращение: теория и практика : учебное пособие / [А. Б. Аваков, Г. И. Гаевой, В. А. Бешанов] ; ред. А. Б. Аваков. – Х. : Фолио : Радиокмпания «РАДИО+», 2000. – 382 с.
4. Великий тлумачний словник української мови / [упоряд. Т. В. Ковальова; худож.-оформлювач Б. П. Бублик]. – Харків : Фолио, 2005. – 767 с.
5. Влада. Банки. Бізнес: Політекономія взаємодії і розвитку : наукова монографія / [за ред. д. е. н., проф. С. К. Реверчука]. – К. : Атіка, 2002. – 320 с.
6. Говорушко Т. А. Механізм фінансового забезпечення малого підприємництва у харчовій промисловості / Т. А. Говорушко // Економіка АПК. – 2008. – № 3 – С. 84–90.
7. Гудзь О. Є. Дієвість кредитного механізму щодо розвитку продуктивних сил аграрного сектора економіки України в умовах викликів та запитів сьогодення [Електронний ресурс] / О. Є. Гудзь – Режим доступу : http://agrofin.com.ua/files/gudz_43.pdf.
8. Гудзь О. Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств : [Монографія] / О. Є. Гудзь – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.
9. Демківський А. Вексельна справа : [навч. посібник] / А. Демківський. – К. : Либідь, 2003. – 336 с.
10. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 2. / ред. С. В. Мочерний. – К. : Видавничий дім «Академія», 2001. – 848 с.
11. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки : Теоретико-методологічний аспект : [монографія] / С. А. Єрохін. – К. : СвітЗнань, 2002. – 526 с.
12. Заюкова М. С. Фінансовий механізм забезпечення розвитку переробних підприємств / М. С. Заюкова // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 77–81.
13. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М. І. Крупка – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – 608 с.
14. Мороз Ю. Н. Вексельное дело / Ю. Н. Мороз. – К. : Наукова думка, 1998. – 472 с.
15. Непочатенко О. О. Організаційно-економічні механізми кредитування аграрних підприємств: [монографія] / О. О. Непочатенко. – Умань, 2007. – 456 с.
16. Олійник О. В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві : [навчальний посібник] / О. В. Олійник. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 288 с.
17. Роуз П. С. Банковский менеджмент / П. С. Роуз; [пер. с англ.] – М. : Дело, 1997. – 768 с.
18. Саблук П. Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 3–10.
19. Словарь русского языка: В 4-х т. Т. 2. К – О. / АН СССР, Ин-т рус. яз. ; Под ред. А. П. Евгеньевой. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Русский язык, 1983. – 736 с.
20. Словарь русского языка: В 4-х т. Т. 4. С – Я. / АН СССР, Ин-т рус. яз. ; Под ред. А. П. Евгеньевой. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Русский язык, 1984. – 794 с.
21. Финансы СССР : [учебник] / под ред. Н. Г. Сычева, Б. Г. Болдырева. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 1984. – 303 с.
22. Фінансова енциклопедія / ред. О. П. Орлюк – К. : ЮрінкомІнтер, 2008 – 472 с.
23. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк – К. : Знання, 2007 – 1072 с.
24. Bank Credit. A Study of the Principles and Factors Underlying Advances Made by Banks to Borrowers. / Chester Arthur Phillips. – The Macmillan Company, New York, 1921. – 360 p.
25. Capital and Credit Needs in a Changing Agriculture. / E. L. Baum, E. O. Heady, H. G. Diesslin. – The Iowa State University Press, Ames, Iowa, 1966. – 402 p.
26. Hofmann Boris. Three Essays on Empirical Aspects of Credit Markets. – Bonn, 2001. – 121 p.
27. Horton Donald C. Patterns of Farm Financial Structure. Princeton University Press, Princeton, 1957. – 187 p.
28. Sacerdoti E. Access to Bank Credit in Sub-Saharan Africa: Key Issues and Reform Strategies [Електронний ресурс] / Emilio Sacerdoti. – Режим доступу : <http://www.chatama.net.au.net/bankcredit.pdf>.
29. Sharma M. Repayment Performance in Group-Based Credit Programs in Bangladesh: An Empirical Analysis [Електронний ресурс] / Manohar Sharma, Manfred Zeller. – Режим доступу : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.144.2327&rep=rep1&type=pdf>.

30. Swinnen J. F. M. Agricultural credit problems and policies during the transition to a market economy in Central and Eastern Europe [Електронний ресурс] / Swinnen J. F. M., Gow H. R. – Режим доступу : http://www.ruralfinance.org/fileadmin/templates/rflc/documents/1217526012269_agricultural_credit_problems_in_ECA_region.pdf.

Е. Б. Филимонова,

Черноморский государственный университет им. Петра Могилы, г. Николаев, Украина

**СИСТЕМА И МЕХАНИЗМ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ:
СВЯЗЬ И ПРОТИВОПОСТАВЛЕНИЕ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЙ**

Раскрыта сущность и составляющие механизма банковского кредитования предприятий, установлена его взаимосвязь и противопоставление с понятиями кредитной системы, кредитного механизма, механизма кредитного обеспечения и кредитного регулирования. В числе составляющих механизма банковского кредитования предприятий выделены принципы, предпосылки, методы, инструменты, рычаги и процесс кредитования, информационное, нормативно-правовое и методическое обеспечение процесса кредитования, кредитная инфраструктура. Последняя дополнена специализированными (отраслевыми или региональными) информационно-кредитными агентствами и фондом кредитной гарантии и финансовой поддержки. Результаты исследования дополняют существующий понятийно-категориальный аппарат и методологические основы банковского кредитования предприятий, выступающие основой для разработки его методического обеспечения и процедур практической реализации.

Ключевые слова: кредит; кредитная система; кредитный механизм; механизм банковского кредитования предприятий; методы, инструменты и рычаги кредитования.

O. B. Filimonova,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

**SYSTEM AND MECHANISM OF COMPANIES' BANK CREDIT:
RELATIONSHIP AND OPPOSITES OF THE CONCEPT ESSENCE**

The article researches theoretical framework, essence and elements of the mechanism of bank credit, relationship and set its contrast with the concepts of the credit system, credit mechanism, the mechanism of providing credit and credit management. There are such components of the bank lending mechanism as principles, preconditions, methods, tools, and leverage the credit process, information, regulatory and methodological support credit process, credit infrastructure. The last one is supplemented by specialized (by branches or regions) information and credit agencies and fund of credit guarantees and financial support. The research results complement the existing categories and methodological foundations of bank crediting, used for the development of methodical and procedures of its practical implementation.

Key words: credit; credit system; credit mechanism; the mechanism of bank crediting; credit methods, tools and leverage.